

Tirkashev Fazliddin Nuriddin ugli

*Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti
iqtisodiyot yo'nalishi 1-v 25 Iqtisodiyot guruhi*

Annotatsiya: *Ushbu materialda iqtisodiy ta'limotlarning tarixiy rivojlanish bosqichlari, asosiy maktablar va yo'nalishlar tahlil qilinadi. Iqtisodiy fikrning shakllanishida merkantilizmdan boshlab, klassik maktab, keynschilik va institutsionalizm kabi oqimlarning roli yoritilgan. Shuningdek, iqtisodiy qonuniyatlarning evolyutsiyasi va ularning zamonaviy global iqtisodiyotga ta'siri o'rganilgan.*

Kalit so'zlar: *Iqtisodiy ta'limotlar, klassik maktab, merkantilizm, keynschilik, marjinalizm, iqtisodiy nazariya, evolyutsiya, bozor iqtisodiyoti.*

Аннотация: *В данном материале анализируются этапы исторического развития экономических учений, основные школы и направления. Освещена роль таких течений, как меркантилизм, классическая школа, кейнсианство и институционализм в формировании экономической мысли. Также исследуется эволюция экономических закономерностей и их влияние на современную глобальную экономику.*

Ключевые слова: *Экономические учения, классическая школа, меркантилизм, кейнсианство, маржинализм, экономическая теория, эволюция, рыночная экономика.*

Abstract: *This material analyzes the stages of the historical development of economic doctrines, major schools, and trends. It highlights the role of movements such as mercantilism, the classical school, Keynesianism, and institutionalism in the formation of economic thought. Furthermore, the evolution of economic laws and their impact on the modern global economy is investigated.*

Keywords: *Economic doctrines, classical school, mercantilism, Keynesianism, marginalism, economic theory, evolution, market economy.*

KIRISH

Insoniyat tamaddunining rivojlanishi bevosita xo'jalik yuritish, boyluk to'plash va resurslarni taqsimlash borasidagi g'oyalarning evolyutsiyasi bilan bog'liq. Iqtisodiy ta'limotlar tarixi — bu nafaqat o'tmishdagi nazariyalar to'plami, balki jamiyatning iqtisodiy rivojlanish qonuniyatlarini anglashga bo'lgan intilishlari xronologiyasidir.

Ushbu sohaning o'rganilishi bizga bugungi kundagi global iqtisodiy jarayonlarning ildizlarini tushunishga yordam beradi.

Qadimgi dunyo mutafakkirlarining ilk qarashlaridan boshlab, klassik iqtisodiyotning "ko'rinmas qo'l" tamoyiligacha, Keynsning davlat boshqaruvi haqidagi inqilobiy g'oyalardan zamonaviy institutsionalizmgacha bo'lgan yo'l iqtisodiy fikrning tinimsiz yuksalib borganini ko'rsatadi.

Iqtisodiy ta'limotlarni o'rganishning dolzarbligi shundaki, har bir davrning iqtisodiy muammolari (inflyatsiya, ishsizlik, resurslar tanqisligi yoki iqtisodiy o'sish) o'ziga xos nazariy yechimlarni talab qilgan. Mazkur ishda iqtisodiy maktablarning shakllanish shart-sharoitlari, ularning o'zaro bog'liqligi va zamonaviy bozor iqtisodiyoti shakllanishidagi o'rni tahlil qilinadi.

Iqtisodiy ta'limotlar tarixi — iqtisodiy g'oyalar, nazariyalar va maktablarning paydo bo'lishi hamda evolyutsiyasini o'rganadi. U turli davrlarda jamiyatning xo'jalik yuritish haqidagi qarashlari qanday o'zgarganini va zamonaviy iqtisodiy tizimlarning shakllanish asoslarini tahlil qiladi.

ASOSIY QISM

Iqtisodiy ta'limotlar tarixi insoniyatning iqtisodiy resurslardan foydalanish va boylik to'plash borasidagi qarashlari necha asrlar davomida qanday o'zgarib kelganligini ko'rsatadi. Ushbu jarayonni quyidagi muhim bosqichlarga bo'lib o'rganish mumkin:

1. Ilk iqtisodiy qarashlar: Merkantilizm va Fiziokratlar

Merkantilizm: Bu yo'nalish kapitalning dastlabki to'planishi davrida paydo bo'lgan. Ularning fikricha, mamlakatning boyligi oltin va kumush zaxiralari bilan belgilanadi. Shu sababli, davlat eksportni rag'batlantirishi va importni cheklashi (proteksionizm) lozim edi.

Fiziokratlar: Fransua Kene boshchiligidagi bu maktab boylik manbai savdoda emas, balki qishloq xo'jaligida deb hisoblashgan. Ular "sof mahsulot" faqat yerda mehnat qilish orqali yaratiladi degan g'oyani ilgari surishgan.

2. Klassik siyosiy iqtisod maktabi

Bu yo'nalish iqtisodiyotni ilm-fan sifatida shakllantirdi. Asosiy namoyandalari — Adam Smit va David Rikardo.

A. Smit iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi — shaxsiy manfaat va erkin raqobat ("ko'rinmas qo'l") ekanligini isbotladi.

Ular mehnat qiymat nazariyasini ishlab chiqdilar va davlatning iqtisodiyotga aralashmasligi (Laissez-faire) tamoyilini yoqlab chiqdilar.

3. Marjinalizm va Neoklassik yo'nalish

XIX asrning ikkinchi yarmida yuz bergan "marjinal inqilob" iqtisodiy tahlilni tubdan o'zgartirdi.

E'tibor ishlab chiqarish xarajatlaridan iste'molchining nafligiga ko'chdi.

Cheklangan naflik nazariyasi orqali talab va taklifning muvozanati, narxning shakllanishi matematik usullarda tushuntirib berildi (Alfred Marshall).

4. Keynschilik va davlatning roli

1930-yillardagi "Buyuk depressiya" klassik nazariyalarning kamchiliklarini ko'rsatdi. Jon Meynard Keyns bozor har doim ham o'z-o'zini muvozanatlay olmasligini ta'kidladi.

U iqtisodiyotni inqirozdan chiqarish uchun davlat tomonidan yalpi talabni tartibga solish va budjet siyosatidan foydalanish zarurligini asoslab berdi.

5. Zamonaviy iqtisodiy maktablar

Monetarizm: Milton Fridman boshchiligidagi bu oqim asosiy e'tiborni muomaladagi pul miqdoriga qaratadi va inflyatsiyani jilovlashni bosh maqsad deb biladi.

Institutsionalizm: Iqtisodiyotga nafaqat bozor omillari, balki ijtimoiy institutlar (qonunlar, an'analar, kasaba uyushmalari) ham ta'sir qilishini o'rganadi.

Iqtisodiy ta'limotlarning chuqurroq tahlili uchun maktablar o'rtasidagi asosiy farqlarni va ularning bugungi kunga ta'sirini tushunish muhim.

1. Bozor va davlat munosabati (Ikki asosiy qutb)

Iqtisodiy ta'limotlar tarixidagi eng katta bahs — "Bozor erkin bo'lishi kerakmi yoki davlat uni boshqarishi lozimmi?" degan savol ustida boradi:

Klassiklar (Adam Smit): Bozorni "ko'rinmas qo'l" boshqaradi. Har bir shaxs o'z manfaatini ko'zlab harakat qilsa, jamiyat boyligi o'z-o'zidan ortadi.

Keynschilar (Jon Keyns): Bozor har doim ham mukammal emas. Inqiroz paytida odamlar pul sarflamay qo'yadi, natijada ishlab chiqarish to'xtaydi. Bunda davlat xarajatlarni ko'paytirib, iqtisodiyotni "uyg'otishi" kerak.

2. Zamonaviy iqtisodiyotning "Uch ustuni"

Hozirgi kundagi iqtisodiy siyosat faqat bitta maktabga emas, balki bir nechta ta'limotlarning yig'indisiga asoslanadi:

Institutsionalizm: Iqtisodiyot faqat raqamlardan iborat emas. Unga qonunlar, mulkchilik huquqi, oilaviy an'analar va korrupsiya darajasi kabi "institutlar" kuchli ta'sir qiladi.

Inson kapitali nazariyasi: Zamonaviy ta'limotlarda asosiy boylik oltin yoki yer emas, balki insonning bilimi va ko'nikmasi deb qaraladi (Geri Bekker).

Xulq-atvor iqtisodiyoti (Behavioral Economics): Insonlar doim ham mantiqiy (ratsional) qaror qabul qilmaydilar. Psixologik omillar bozordagi narxlarga qanday ta'sir qilishini o'rganadi (Richard Taler).

3. Nima uchun buni o'rganish muhim?

Inflyatsiyani tushunish: Monetaristlarning pul haqidagi ta'limotini bilmay turib, narx-navo oshishini jilovlab bo'lmaydi.

Ishsizlik: Keyns nazariyasi ishsizlikni kamaytirish uchun davlat qanday choralar ko'rishi kerakligini tushuntiradi.

Globallashuv: Rikardoning "qiyosiy ustunlik" nazariyasi nima uchun davlatlar bir-biri bilan savdo qilishi foydali ekanini asoslab beradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkin, iqtisodiy ta'limotlarning har bir bosqichi o'sha davrdagi ijtimoiy-siyosiy vaziyatga javob sifatida paydo bo'lgan va bugungi zamonaviy iqtisodiy siyosatning poydevorini yaratgan.

Iqtisodiy ta'limotlarning evolyutsiyasi shuni ko'rsatadiki, yagona va mukammal nazariya mavjud emas. Har bir maktab — mehnat taqsimotidan tortib, davlat boshqaruvi va pul siyosatigacha — iqtisodiy tizimni rivojlantirishga o'z hissasini qo'shgan. Bugungi kun iqtisodiyoti ushbu ta'limotlarning sintezidan iborat bo'lib, barqaror o'sishga erishish uchun ham bozor erkinligi, ham davlatning oqilona tartibga solishi muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- O'lmasov A., Vahobov A. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. — T.: "Iqtisod-moliya", 2014.
- Xodiyev B.Y., Shodmonov Sh.Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. — T.: "Barkamol fayz media", 2017.
- Shodmonov Sh.Sh., G'afurov U.V. Iqtisodiy ta'limotlar tarixi. O'quv qo'llanma. — T.: "Iqtisod-moliya", 2010.
- Yadgarov Y.S. Istoriya ekonomicheskix ucheniy. Uchebnik. — M.: INFRA-M, 2018.
- Bartenev S.A. Istoriya ekonomicheskix ucheniy. — M.: Magistr, 2015.
- Xaylbroner R. Filosofi ot mira sego. Velikiye ekonomisti i ix idei. — M.: Alpina Pabliher, 2016.
- Blaug M. Ekonomicheskaya misl v retrospektive. — M.: Delo Ltd, 1994.
- Heilbroner R. L. The Worldly Philosophers: The Lives, Times, and Ideas of the Great Economic Thinkers. — Simon & Schuster, 1999.
- Blaug M. Economic Theory in Retrospect. — Cambridge University Press, 1997.
- Medema S. G., Samuels W. J. The History of Economic Thought: A Reader. — Routledge, 2003.